

Het dagelijks leven in Oostende tijdens de bezetting (1940-1944): deel 2

door Roger JANSOONE

2. MILITÄRVERWALTUNG EN GALOPIN-DOCTRINE

Het algemeen kader: de “Militärverwaltung”

In tegenstelling tot de meeste andere bezette landen werd België tijdens de bezetting niet bestuurd door een “Zivilverwaltung” (een nogal misleidend begrip, want in feite een eufemisme voor “wingewest”) maar door een “Militärverwaltung”, en dit in combinatie met “Nordfrankreich” (Frans-Vlaanderen); een combinatie die vermoedelijk verband hield met de nazi-rassenleer (Germanen en niet-Germanen). Deze nazi-bezetting was immers van meet af aan ook ideologisch gekleurd, wat vooral tot uiting zou komen in de collaboratie (die niet te vergelijken was met het activisme van tijdens de Eerste Wereldoorlog).

België werd militair, politiek en administratief bestuurd door de “Militärbefehlshaber für Belgien und Nordfrankreich” (afgekort MbFh), infanterie-generaal Alexander Freiherr von Falkenhausen. Door het feit dat er geen “Zivilverwaltung” werd ingevoerd, werd hij in zijn administratieve opdrachten bijgestaan door het College van Secretarissen-Generaal dat, op grond van het administratief recht en het principe van de continuïteit van de openbare dienst, *in het bezet gebied* (en dus niet ook in Belgisch Kongo) “voorlopig” de bevoegdheden diende waar te nemen van de regering die eerst uitgeweken was naar Frankrijk en vervolgens een Belgische regering in ballingschap werd te Londen. Het hoeft geen betoog dat dit aanleiding gaf tot het ontstaan van een dubbelzinnige toestand: de Secretarissen-generaal werkten onder het toezicht van de “Militärverwaltung”, maar door het feit dat zij ten volle in hun functie bleven, konden zij – elk in zijn eigen Ministerie – in grote mate operationeel en autonoom blijven en bezaten zij aldus een zekere macht en invloed (reden ook waarom V.N.V. en REX er zo op belust waren om enkele van hun mannetjes te laten benoemen op die hoge posten). Van Duitse zijde was het veeleer een kwestie van “leven en laten leven”, zeker wat betreft de Duitse hogere officieren die niet zo administratief ingesteld waren. Zolang de Secretarissen-generaal zich stipt hielden aan de Duitse richtlijnen, was voor hen alles dik in orde.

Die “Militärverwaltung” was echter, vanuit Berlijn bekeken, slechts een overgangsfase naar “Zivilverwaltung” en vervolgens naar aanhechting bij het “Grossdeutsches Reich”. Dat het nooit zo ver gekomen is, had alles te maken met de aarzelingen van Hitler omtrent het politiek lot van België, een koninkrijk met een koning die ter plaatse gebleven was (doch niet meer regeerde); bovendien een land met een bevolking die deels “germaans” was en deels “niet-germaans”, en met collaborerende politieke partijen (V.N.V. in Vlaanderen en REX in Wallonië en Brussel), waarvan de ene (het V.N.V.) weliswaar enigszins representatief was in het ene landsgedeelte doch (althans aanvankelijk) niet voldoende nazi-gezind, terwijl de andere (REX) onvoldoende aanhang had in het ander landsgedeelte maar anderzijds wel onmiddellijk voldoende meegaande was met het nazi-regime. Op 13 juli 1944 werd toch een “Zivilverwaltung” ingevoerd (onder leiding van “Reichskommissar” Grohé), doch dit was slechts een kort leven beschoren vermits reeds begin september 1944 vrijwel gans België werd bevrijd door de geallieerde troepen. In ieder geval bleven de secretarissen-generaal in functie tot de bevrijding van België, en sommigen onder hen ook nog daarna ...althans zij die niet te maken kregen met repressie of epuratie.

Generaal von Falkenhausen kende eerst een intermezzo in Den Haag, van 15 tot 30 mei 1940, als “Militärbefehlshaber in den Niederlanden”, tot het invoeren van de “Zivilverwaltung” onder leiding

van de gehate Reichskommissar Arthur Seyss-Inquart, een vertrouweling van Hitler. Op 30 mei verhuisde hij dan naar Brussel als "MBFH Belgien und Nordfrankreich". De Belgische (ex-Duitse) kantons Eupen en Malmedy werden echter op 23 mei 1940 bij een decreet van de Führer "wiedervereinigt" met het Reich, terwijl anderzijds bij decreet van 12 juni 1940 het ambtsgebied "Nordfrankreich" beperkt werd tot de departementen Nord en Pas-de-Calais, kennelijk om redenen van "Volkstümlichkeit", vermits de Frans-Vlamingen voor de nazi's "Germanen" waren. Aanvankelijk behoorde ook het Groothertogdom Luxemburg tot het domein van Mbfb B/Nfr, tot het in augustus 1940 insgelijks werd aangehecht bij Duitsland.

Generaal von Falkenhausen, geboren in 1878, gepensioneerd in 1931 en terug in actieve dienst in september 1939, was 62 jaar toen hij in 1940 in Brussel zijn functie van Mbfb kwam opnemen. Hij was geen partijlid en stond zelfs bekend als een anti-nazi of toch als iemand die niet zo hoog opliep met de nazi's en zeker niet met "der Gefreiter" ("het korporaal", in militaire kringen de spotnaam voor Hitler). Zijn benoeming schijnt te zijn gebeurd onder druk van de Duitse generale staf, die blijkbaar een vertrouwenspersoon wilde hebben op deze post van "Militärverwaltung", liever dan een vertrouweling van Himmler, Reichsführer RSHA, die overal in alle bezette gebieden zijn tentakels aan het uitspreiden was. Von Falkenhausen was een aristocraat die zich vooral goed thuis voelde in kringen van de adel. Hij had een zwak voor al wat Frans was en werd dan ook een graag geziene gast bij de Belgische Franstalige burgerij en adel (die al vlug zoete broodjes begonnen te bakken met de bezetter, vooral met het oog op het veilig stellen van hun financiële en economische belangen). Van het zeer complexe nationaliteitenprobleem in België begreep hij geen snars en bijgevolg onthield hij zich terzake van iedere persoonlijke inmenging, eigenlijk niet begrijpend waarover "die Flamen" zich zo druk maakten! Hij is blijkbaar nooit in Oostende geweest doch als ervaren militair had hij wel veel belangstelling voor het "Sperrgebiet" en voor het tot stand komen van een "Atlantikwall". Bijzonder merkwaardig maar eigenlijk niet zo verrassend is het feit dat hij na de oorlog in januari 1951 (vooral wegens zijn verantwoordelijkheid bij de deportatie van joden en verzetslieden) te Brussel werd veroordeeld tot 12 jaar dwangarbeid (een, naar de toenmalige maatstaven, vrij milde straf want voor heel wat minder op zijn kerfstok kreeg men toen soms levenslang of zelfs de doodstraf)... maar reeds enkele dagen later werd hij uitgewezen naar Duitsland, zagezegd omdat hij tijdens de bezetting ten gunste van een aantal personen was tussengekomen. Maar na de oorlog, naast het "Wir haben es nie gewusst", leek bijna iedere Duitser ooit ergens een Jood of een verzetsman te hebben verstoppt in zijn kelder of op zolder! (soms bleek dat ook wel eens zo te zijn, zoals in het geval van Konrad Adenauer, de latere Bondskanselier, die in mei 1945 zwart als roet uit een kolenkelder te voorschijn kwam ... maar die zich als Bondskanselier noodgedwongen wel moest omringen met een bont ex-nazi-allegaatje omdat behalve hijzelf niet zo bar veel andere "good Germans" aan de nazi-hel ontsnapt waren). In ieder geval, onze generaal nam afscheid van België (typisch in het Frans) met de woorden: "Ingrate Belgique, vous n'aurez pas mes os!". Maar al met al, vergeleken met andere bezette landen (zoals bijvoorbeeld Nederland) hadden wij het op dat topniveau slechter kunnen stellen!

De Mbfb B/Nfr beschikte over een "Kommandostab" (militaire staf), onder leiding van kolonel von Harbou (ook al geen nazi-sympathisant), en een "Verwaltungsstab" (een bestuursstaf), onder leiding van "Militärverwaltungschef" (Mvch) Eggert Reeder, een beroepsambtenaar ...in SS-uniform, voormalig hoger ambtenaar ("Regierungspräsident") in Aken, Keulen en Düsseldorf. Dat de SS ook ambtenaren, magistraten, wetenschappers en zelfs bedrijfsleiders recruteerde, hoeft geen verbazing te wekken want reeds in een vroeg stadium had Himmler het tot stand komen van een polyvalente en alles omvattende "SS-Staat" voor ogen, uiteraard onder leiding van hemzelf, als "natuurlijke" opvolger van de Führer. Reeder was met zijn Verwaltungsstab dan ook de plaatselijke vertrouwenspersoon van Himmler, doch hij was zeker niet het type van de genadeloze en bloeddorstige SS-officier en bleef veeleer in zijn rol van behendige en rationeel denkende ambtenaar. In Brussel was deze aparte Verwaltungsstab onderverdeeld in een

“Verwaltungsabteilung” (administratie) en anderzijds een “Wirtschaftsabteilung” (economie), wat alvast wees op het belang van de Belgische economie voor de Duitse oorlogsinspanning.

Regionale en lokale spreiding van de Militärverwaltung was reeds in december 1940 voltooid, via “Oberfeldkommandanturen” en “Feldkommandanturen” (per provincie), “Kreiskommandanturen” (voor één of meer arrondissementen) en “Ortskommandanturen” (voor één of meer gemeenten). Hieraan werden afdelingen toegevoegd van de Feldgendarmerie (militaire politie), de Geheime Feldpolizei (onderdrukking van verzet en sabotage) en de Abwehr (contra-spionage). In Oostende was de Ortskommandantur gevestigd in het fraaie “Hôtel du Parc” aan het Marie-Joséplein, en in de onmiddellijke nabijheid werd een reusachtige schuil- en hospitaalbunker gebouwd.

Reeder was niet toevallig op die post terechtgekomen. Reeds in november 1939 werd hij door maarschalk von Brauchitsch, chef van het O.K.H. (Oberkommando des Heeres), belast met het voorbereiden van een bezettingsadministratie voor Nederland, België en Luxemburg (wat achteraf zou wijzen op medeplichtigheid aan het beramen van een aanvalsoorlog). Wat België betreft, schreef hij in zijn aanbevelingen dat een bestuurlijke scheiding niet mocht overwogen worden maar dat anderzijds moest worden tegemoetgekomen aan de rechtmatige verzuchtingen van de Vlamingen. Volstreekte prioriteit moest worden gegeven aan het behoud en de versteviging van het economisch apparaat onder het motto “Ruhe und Ordnung”.

Voor zijn Verwaltungsstab beschikte Reeder over slechts 250 Duitse medewerkers (en allengs steeds minder naarmate meer Duitsers werden overgeplaatst naar een operationele eenheid; het was trouwens opvallend, met hoe weinig eigen personeel de Duitsers het klaarspeelden om zich in alle bezette gebieden volop te doen gelden!). Hij was dus ten eerste aangewezen op de medewerking van de Belgische ambtenarij, en dit in eerste instantie via het College van Secretarissen-generaal, dat ermede instemde, op 12 juni 1940, om een door Reeder opgesteld protocol te ondertekenen, waarbij werd bepaald dat de Secretarissen-generaal, elk wat zijn eigen departement betreft, besluiten konden uitvaardigen met kracht van wet. Wanneer het ging om een meer algemene materie, kon dit gebeuren via een besluit van het College van Secretarissen-generaal. De juridische basis hiervoor werd geleverd door de interpretatie van een op 10 mei 1940 door het Parlement gestemde wet ter voorkoming van een machtsvacuüm tijdens een eventuele bezetting. Die toegeeflijkheid van de Secretarissen-generaal werd duidelijk ingegeven door de filosofie van de “politiek van het minste kwaad”, en zij werden hierin gesteund door de banken en het bedrijfsleven die de economie in eigen handen wilden houden, terwijl de topambtenaren het bestuur wilden behouden. Aldus vonden zij elkaar in een gezamenlijke betrachting, tegenover de nazi-bezetter misschien een beetje naïef maar in de gegeven omstandigheden allicht de enige haalbare kaart.

De Galopin-doctrine

Alzo ontstond de zogenaamde “Galopin-doctrine”, genoemd naar de toenmalige gouverneur van de Société Générale. Grondslag hiervoor was de overtuiging dat de voedselvoorziening (grotendeels import) moest kunnen gefinancierd worden via de export van de Belgische industriële productie. Doch in oorlogstijd en in het kader van de bezetting van België en zijn buurlanden kon “export” enkel betekenen “export naar Duitsland”, of, met andere woorden, economische medewerking aan de Duitse oorlogsinspanning, eufemisme voor economische collaboratie. Uiteraard paste dit zeer goed in het Duitse kraam, en het behoud van de Belgische administratie en van een verregaande autonomie van de Secretarissen-generaal was, in die optiek, zeker hiermede niet in tegenspraak.

De Secretarissen-generaal hebben echter aanvankelijk niet beseft dat zij zich hiermede op een glibberig pad begaven. Met hun bereidheid tot compromis werden zij immers gaandeweg en in toenemende mate gestrikt en verstrikt in een web van collaboratie met de bezetter. Zoals steeds in dergelijke gevallen, begon het vrij onschuldig. Reeder verlangde hun medewerking voor werving

van Belgische arbeiders voor vrijwillige tewerkstelling in Duitsland. Aangezien de Belgische industrie toch werkte voor export naar Duitsland en er in eigen land overigens een half miljoen werklozen waren, leek een dergelijk verzoek vrij logisch te zijn. Bijgevolg konden de Secretarissen-generaal hiermede akkoord gaan. Maar dit was eigenlijk slechts een eerste stap, want het bleek al vlug de bedoeling te zijn dat dit moest uitdraaien op verplichte tewerkstelling (via de gehate “Werbestelle”) in Duitsland. Toen dit door de bezetter officieel werd opgelegd op 6 oktober 1942, diende Secretaris-generaal Verwilghen van het Ministerie van Arbeid en Sociale Voorzorg onmiddellijk zijn ontslag in, want voor hem ging dit te ver. Maar niet iedere collega was even consequent!

Cruciaal in de Galopin-doctrine was de vraag “Met wiens geld verrichten de Duitsers hun aankopen in België?”. Het door Galopin uitgewerkt export-systeem was gegrondvest op het mechanisme van “clearing”: het bedrag van de kredieten uit de export moest overeenstemmen met het bedrag waarvan België onmiddellijk de dekking moest kunnen vorderen onder vorm van ingevoerde eetwaren. Het was dus een ruil-economie (“geven om te kunnen krijgen”). Onder meer voor het verzekeren van die clearing werd in 1940 een Emissiebank opgericht, min of meer ter vervanging van de Nationale Bank. Maar vlug bleek dat de bezetter misbruik maakte van die Emissiebank door militaire opeisingen ermee te financieren, door aankopen (ook op de zwarte markt) van Duitse organisaties en instellingen te bekostigen, zelfs door “de facto” langs die weg lonen te betalen van in Duitsland tewerkgestelde arbeiders! Het kwam er bijgevolg op neer dat de Duitsers met Belgisch geld vrijwel al hun financiële verrichtingen in België en zelfs tot in Duitsland betaalden! Na de bevrijding in september 1944 is gebleken dat deze clearing cumulatief een negatief saldo vertoonde van niet minder dan 64 miljard frank!!

Het samengaan van de Militärverwaltung en het College van Secretarissen-generaal verliep dan ook uiterst moeizaam. Hierbij moet wel worden aangestipt dat de Militärverwaltung het ook niet zo gemakkelijk had. Zoals in iedere dictatuur was de alleenheerschappij van slechts één persoon (en dan nog over een enorm en uitdeinend imperium) gevestigd op het principe “Divide et impera”. Door handig allerlei groepen, organisaties en instellingen tegen elkaar uit te spelen, zelfs door het creëren van overlappende organisaties, wist Hitler zich moeiteloos te handhaven te midden van en vooral boven de interne machtsstrijd binnen het Derde Rijk. Dat dit aanleiding gaf tot nogal wat chaos, hoeft geen betoog, doch dat was de prijs die voor het behoud van zijn oppermacht moest betaald worden. In België (zelfs tot in Oostende) kwam dit goed tot uiting door al wat achter de rug van de Militärverwaltung bedisseld en ondernomen werd door diverse “kapers op de kust”, zoals O.T. (Organisation Todt), REX, Gestapo, SIPO (Sicherheitspolizei SS), de “Rüstungsinspektion” (aankoopbureau Wehrmacht), “De Vlag” (Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap), het Vierjarenplan van Goering, “Arbeitseinsatz” van Sauckel, enz., allemaal organisaties en instanties die vaak concurrenten waren, elkaar voor de voeten liepen en de Militärverwaltung regelmatig in verlegenheid brachten! Een oudere Duitse collega, destijds ambtenaar bij het “Auswärtiges Amt”, zei mij ooit: “In 1933 installeerde Hitler eilig ein System, das vor allem Machterhalt diente. Er verschaffte seinen alten Kumpanen gute Posten und er schuf ein Geflecht aus konkurrierenden Geheim- und Polizeidiensten. Je unklarer die Kompetenzen, desto besser!”. Wat hij “diese autokratische Spielart der Politik” noemde, is typisch voor iedere dictatuur (bestaand of in wording). Het nazi-imperium was intern eigenlijk een ongelooflijke janboel, een idiote verspilling van geld, tijd, energie, middelen en mensenlevens, een alles opvretende moloch die voortdurend moest uitkijken naar een nieuwe prooi. Slechts de officieren en ambtenaren van de oude Pruisische school konden met de moed der wanhoop nog een schijn van “Ordnung” in stand houden!

Het samenspel Militärverwaltung/Secretarissen-generaal evenals de Galopin-doctrine hebben uiteindelijk als voornaamste positief resultaat opgeleverd dat tijdens de oorlog de industriële infrastructuur in België vrijwel ongeschonden bewaard bleef, met als gevolg dat – anders dan na 1918 – na de bevrijding de economische relance in ons land een snelle start gekend heeft (en dat

was ook merkbaar in Oostende). Al met al geen slecht resultaat ... en dit verklaart grotendeels waarom economische collaboratie na de oorlog totaal anders werd aangepakt dan andere vormen van samenwerking met de vijand. Dit kreeg zelfs een wettelijk karakter via de besluitwet van 25 mei 1945 tot interpretatie van art. 115 van het Strafwetboek (economische collaboratie): “Rekening houdend met de noodzaak voor een door de vijand bezet land, een economische bedrijvigheid te bewaren wanneer deze een duidelijk en levensnoodzakelijk belang heeft voor de bevolking, zelfs indien ze onvermijdelijk de invaller dient, ...”.

Over dat samenspel Militärverwaltung/Secretarissen-generaal is het laatste woord nog niet gezegd. Feit is dat deze topambtenaren al vrij snel de marionetten werden van het nazi-regime waaraan zij hand- en spandiensten moesten verlenen door het uitvaardigen van onwettige decreten zoals anti-semitische maatregelen, het buiten werking stellen van provincie- en gemeenteraden, verplichte pensionering van ambtenaren op zestigjarige leeftijd (om door een “verjonging van de kaders” Duitsgezinde ambtenaren te kunnen benoemen of bevorderen), oprichting van een eenheidsvakbond (de “Unie van Hand- en Geestesarbeiders”), invoering van verplichte tewerkstelling (eerst in België doch spoedig ook in Duitsland), enz. Maar van de twaalf Secretarissen-generaal die in mei 1940 in functie waren, bleven er in december 1941 nog slechts vier over, dit ingevolge vrijwillig of min of meer gedwongen ontslag of als gevolg van de nieuwe pensioenregeling, waarbij “afgevoerden” uiteraard stevast vervangen werden door aanhangers van de “Nieuwe Orde”. Indien wij het hebben over “de Secretarissen-generaal”, dan moeten wij dit onderscheid vanzelfsprekend zeer goed voor ogen houden.

Oostendse “Franco-belge” en “Aussichtverwaltung”

Oostende, voorheen sterk georiënteerd op welstellend Duits en Oostenrijks cliënteel, was zich na 1918 nog meer dan vroeger beginnen richten op Frankrijk, meer speciaal op Parijs, en dit uiteraard in het bijzonder op cultureel vlak (film, literatuur, theater, muziek, variété) waarbij natuurlijk de Franstalige burgerij een grote rol speelde. Plaatselijke Vlaamsgezinde kringen konden hiertegen weinig weerwerk bieden. Spijts relatieve afzondering in het “Sperrgebiet” bleef Oostende tijdens de bezetting dan ook verkleefd aan “la douce France” en bleven bijvoorbeeld Charles Trenet en Maurice Chevalier alhier zeer populair. Alle middelen en redenen waren dan ook goed om eventjes over te wippen naar Frankrijk, ook al was het eventueel voor de jaarlijkse herdenking aan het graf van Joris Van Severen in Abbeville!

Maar hoe had de toestand in Frankrijk zelf zich ontwikkeld? De ongelooflijk snelle en totale ineenstorting van het leger en het politiek systeem in juni 1940, had iedereen verrast, niet in het minst de Duitsers zelf. Aan beide kanten had men op langdurige strijd gerekend van toch ten minste enkele maanden. Hoe dan ook, “la débâcle” – voor Frankrijk een onuitwisbare schande – legde open en bloot de interne kloof en crisis waarmee dit land sedert de beruchte Dreyfus-affaire (1894) bleek te worstelen (ook al was – volgens recent historisch speurwerk – “l’étrange défaite” een complot van rechtse kringen, dan onderstreept dit hoe rot de Franse politiek geworden was!). Voor Duitsers was deze onverwachte wending een groot probleem ... want een Duitser begint met “Also machen Sie Pläne!”, gevolgd door “Termine” (fasen van uitvoering). Maar na juni 1940 hoorde men alom “Aber das war gar nicht geplant!”. Hun besluiteloosheid werd in de hand gewerkt door het feit dat zij, wat Frankrijk betreft, niet voorzien waren op een Zivilverwaltung noch op een Militärverwaltung. Recent onderzoek toont aan dat zij noodgedwongen hebben gekozen voor een “Aussichtverwaltung” (Frans bestuur onder militair toezicht) in bezet Frankrijk, naast de vazalstaat van het Vichy-regime in de niet-bezette zone. Die keuze wisten zij te camoufleren onder het mom van militair bestuur onder leiding van de francofiële en cultuurminnende Duitse ambassadeur Otto Abetz (“le roi Otto”, omwille van zijn vorstelijke levensstijl in Parijs), waarbij de rol van de boeman werd gespeeld door Höhere SS- und Polizeiführer Carl Oberg. Zo had je een Sinterklaas en een Zwarte Piet! De naoorlogse Franse regeringen hebben dit zo gehouden omwille van de interne

lieve vrede, terwijl het Vichy-regime werd beschouwd als zijnde een “accident de parcours”, veroorzaakt door een spookrijder, een verdwaasde stokoude maarschalk (tot dit allemaal onhoudbaar werd omdat te veel onverkwikkelijke zaken aan het licht kwamen!).

Maar in werkelijkheid werd bezet Frankrijk bestuurd door Franse ambtenaren onder toezicht van Wehrmacht-officieren en zonder enige inmenging van Franse politici (er was trouwens geen Franse regering meer, ook niet in Londen ...waar wel een “Comité van Vrije Fransen” opgericht was onder leiding van een zekere generaal Charles de Gaulle, toen nog onbekend). Doch in Frankrijk wist vrijwel niemand daar het fijne van. Intussen was er een bruisend cultuurleven, aangemoedigd door de Nazi's die hierin een geschikt zoethoudertje en een bliksemafleider zagen (en hiervoor zelfs Frans/Duitse culturele uitwisselingsprogramma's organiseerden). Uit die periode van de Franse geschiedenis is er heel wat terechtgekomen “dans la poubelle de l'histoire”, doch het toenmalig cultuurleven is een blijvende herinnering geworden met een aantal grote namen waarop Frankrijk terecht trots mag zijn. En in Oostende bleef Frankrijk gedurende de bezetting het cultureel en in zekere zin ook politiek tegengewicht voor de opdringerige Nazi-propaganda. Deze “Franco-belge”-relatie heeft in Oostende nog lang nagewerkt na de oorlog via allerlei culturele manifestaties en instellingen.

(wordt vervolgd)

DE WONDERLIJKE WERELD VAN PLUCHE & PELLICULE

De Geschiedenis van de Oostendse cinéma's

Auteurs: Johan Geuens en Régis Benoit

Voorwoord door Eric de Kuyper

Formaat: 24x24 cm

Pagina's: 384

Illustraties: 725

VERSCIJNINGSDATUM: 05 november 2010